

LUKA REPANŠEK

FUNKCIJA STAROPERZIJSKEGA ZAIMKA *aita*

COBISS: 1.01

Obravnavana je vloga kazalnega zaimka *aita* v opisno tridimenzionalnem sistemu deikse, kakršno je mogoče razbrati iz ohranjenih staroperzijskih klinopisnih besedil. Njegova doslej neeksaktno prepoznana funkcija v odnosu do obeh protipolnih demonstrativnih zaimkov za bližnjo in daljno deikso je definirana preko interne rekonstrukcije sinhronnega sistema, hkrati z njegovo genezo pa utemeljena in podprta s staroindoiranskim, zlasti v tem pogledu bistvenim vedskostaroindijskim primerjalnim gradivom.

Ključne besede: stara perzijsčina, stara iranščina, vedska stara indijščina, zgodovinska skladnja, kazalni zaimki, deiksa

The function of the Old Persian pronoun *aita*

This article examines the particular pragmatic and semantic properties of the Old Persian demonstrative pronoun *aita* 'he, this' in relation to its opposing counterparts, the proximal and distal demonstrative, in a descriptively three-term deictic system. An autonomous semantic function of *aita* that does not seem to have been sufficiently highlighted yet is recovered on the solid basis of internal reconstruction and supported, along with its genesis, with important external Indo-Iranian (especially Vedic) comparative evidence.

Keywords: Old Persian, Old Iranian, Vedic, historical syntax, demonstrative pronouns, deixis

- 1 Staroperzijski kazalni (demonstrativni) zaimek *aita* = **aītaḍ* je formalno identičen in soroden z mladoavestijskim *aitaḥ* in s staroindijskim *etād* (po uzusu je citatna/slovarska oblika zaimka enaka obliki za ITed srednjega spola). Njegova paradigma je prav tako kot v drugih dveh sistemih supletivna (nadomestna), pri čemer je imenovalnik ednine moškega in ženskega spola tvorjen iz praindoiranske osnove **aī-ša-*, ostali skloni pa iz **aī-ta-*. Etimološko gledano gre za zloženi zaimek, ki v okviru indoevropskih jezikov predstavlja indoiransko inovacijo in svojega formalnega sorodnika v eksterni evidenci, torej v drugih indoevropskih jezikih ne pozna.¹ V staroperzijskem klinopisnem korpusu se pojavi le petnajstkrat, od tega enajstkrat v medbesedilno neodvisnem kontekstu: DB I.44, DB I.45, DP^d 20, DP^d 22, DN^a 48, DN^a 53, DN^a 54, DN^b 31, XP^h 30, XP^h 35, XP^h 43 (XP^h 59 = DN^a 53, XP^h 60 = DN^a 54, XP^l 35 = DN^b 31, XS^c 4 ≅ DP^d 20). Funkcijsko se običajno nenatančno pojmuje kot kazalni zaimek neposredne

1 Glede funkcije in nastanka oskijsko-umbrijskega kazalnega zaimka **eiso-* gl. Dupraz 2012: 299 in *passim* (prim. LIPP: 195⁶⁵, 371⁴³), prim. tudi EWAia I: 273.

bližine (proksimalni ali bližnjedeiktični zaimek).² Ker je sistem demonstrativnih zaimkov v obeh najstarejših izpričanih iranskih jeziki tridimenzionalen (avestijsko *imat* ~ *aitat* ~ *auuat* = staroperzijsko *ima* ~ *aita* ~ *ava*), kot tak pa je strukturno primerljiv tudi z osrednjim sistemom deikse v stari indijsčini (sti. *imád* ~ *etád* ~ *adás*), je taka funkcijska opredelitev nezadovoljiva, saj zaimku ne uspe pripisati vloge, ki bi ga v sinhroni sistem umeščala kot funkcijsko samostojni in nezamenljivi element. Tak pa je glede na svojo besedotvorno strukturo, ki ga formalno jasno loči od drugih dveh, zagotovo moral biti.

1.1 Staroperzijska zaimka *ima* (paradigma je supletivna: *i(m)- ~ a-*) in *ava* (s supletivnim *hauv* v imenovalniku ednine moškega in ženskega spola) sta primarno eksoforična³ demonstrativna zaimka, pri čemer *ima* služi kot kazalni zaimek neposredne bližine (prva oz. proksimalna deiksa in s tem neposredna sfera tvorca besedila), *ava* pa za tretjo (distalno) deikso in se tako nanaša na denotato zunaj neposredne sfere tvorca besedila. Ti dve vlogi sta splošno prepoznani, sinhrono jasno razvidni in v skladu z eksterno indoiransko evidenco. Prim.:

- (1) *baga^h vazarka^h Ahuramazdā^h haya^h imām būmim adā^t haya^h avam asmānam adā^t (passim)*
»Mogočen bog je Ahuramazda, ki je postavil/dal (= ustvaril) to zemljo, ki je ustvaril ono nebo.«⁴
- (2) *antar imā^h dahayāva^h martiya^h haya^h agriya^h āhat avam hubartam abaram* (DB I.20)
»S človekom, ki (mi) je bil v teh deželah zvest, sem dobro ravnal.«
- (3) *tuvam kā haya^h aparam imām dipim patiparsāhay* (DB IV.41–42)
»Ti, kdor koli že si, ki boš poslej bral ta napis ...«
- (4) *yadi imām haⁿdugām naiy apagaudayāhay* (DB IV.54–55)
»Če tega sporočila ne boš prikrival ...«
- (5) *haya^h imam tacaram akunauš* (DPa 5–6)
»... ki je napravil to palačo.«
- (6) *imam xšaçam taya^t adam dārayāmiy* (DPH 4–5)
»To je kraljestvo, ki ga držim (= mu vladam) jaz.«

2 V zadnji sintetični obravnavi pri Schmitt 2014: 128 je *aita* npr. opisan kot »Demonstrativpronomener der Nahdeixis«, »auf Vorausgehendes zurückweisend wie auf Folgendes vorausweisend«. Glede staroindijske ustreznice *éta-* prim. še EWAia I: 272 s funkcijsko opredelitvijo zaimka kot »Demonstrativpronomener in ich-Deiktischer Verwendung«.

3 Za termina eksoforičen (»zunajkazalen«, tj. tak, ki kaže na specifično predmetno stvarnost) v odnosu do endoforičen (»znotrajkazalen«, tj. tak, ki kaže na jezikovni izraz, najsi bo s formalno izraženo ali implicitno anaforo) gl. npr. Diessel 1999: 94.

4 Knjižna slovenščina formalno razlikuje tri različne kazalne zaimke (pridevniško *ta* »zaim. bližnjega«, *tisti* »zaim. oddaljenega«, *oni* »zaim. najbolj oddaljenega«, gl. SP 2001). Gradivski zgledi iz starih indoiranskih zgledov so zaradi natančnosti ponazoritve v slovenščino deloma prevedni pomensko kalkirano.

- (7) *adam niyaštāyam imām ya(u)vīyām kaⁿtanaiy hacā Pirāva^h nāma rauta^h taya^t Mudrāyayi danuvatiy abiy draya^h taya^t hacā Pārsā^t aitiy pasāva^t iyam ya(u)vīyā akaniya^t avaḏā yaḏā adam niyaštāyam utā nāva^h āyaⁿtā hacā Mudrāyā^t tara^h imām ya(u)vīyām abiy Pārsam* (DZc 8–12)
 »Ukazal sem izkopati *ta*le kanal med reko po imenu Nil, ki teče v Egiptu, do morja, ki prihaja s perzijske (strani). Nato je bil *ta* kanal izkopen, kakor sem ukazal, in ladje so preko *tega* prekopa pričele iti (= peljati) od Egipta do Perzije.«
- (8) *naiy āha^t martiya^h naiy Pārsa^h naiy Māda^h naiy a^hmāxam tau^hmāyā^h kaš=čiy haya^h avam Gaumātam tayam magum xšačam dītam caxriyā^t* (DB I.48–50)
 »Ni bilo človeka, ne Perzijca ne Medijca ne kogar koli iz naše družine, ki bi *onemu* magu Gaumati odvezel prestol.«⁵
- (9) *avaḏā adam hadā kamnaibiš martiyaibiš avam Gaumātam tayam magum avājanam utā tayai=šaiy fratamā^h martiyā^h anušiya^h āhaⁿtā* (DB I.56–58)
 »Nato sem skupaj z nekaj malega možmi pokončal *onega* maga Gaumato in (vse tiste), ki so bili njegovi glavni privrženci.«
- (10) *utā I martiya^h Bābiruviya^h Nadiⁿtabaira^h nāma Ainairahayā puca^h ... pasāva^t kāra^h haya^h Bābiruviya^h haruva^h abiy avam Nadiⁿtabairam ašiyava^t* (DB I.77–78, 79–80)
 »In bil je neki Babilonec, Nadintabajra po imenu, sin Ajnajre ... Nato je celotno babilonsko ljudstvo prestopilo na stran *onega* Nadintabajre.«

K polarizirani kazalni funkciji staroiranskih zaimkov **ima-* in **aṃa-* prim. rabo v (stari) avestijščini in stari indijščini:

sraēštəm aṭ tōi kəhrpəm kəhrpəm āuuāēdaiiamahī mazdā ahurā imā raocā
bar²zištəm bar²zi/əmanəm auuāṭ yā(a)ṭ huuar² auuacī (YH 36.6, prim. Narten 1986)
 »Tvojo najlepšo podobo med podobami oznanjamo, Ahura Mazda, (kot vso) *to* svetlobo (sc. tu na zemlji) (in) *ono* (tam), najvišjo med vsemi višavami, kolikor/od kar se ji pravi sonce.«

nahī te kṣatrām nā sāho nā manyūm
vāyaš canāmī patāyanta āpūh
némā āpo animišām cārantīr
nā yé vātasya praminānti_y ābhvam
 (RV I.24.6)

»Saj tvoje oblasti in ne moči, ne srda niti *one* ptice (sc. tam daleč na nebu) leteče nikdar ne dobé,
 niti *te* vode (sc. tu na zemlji), ki nikdar ne mižijo,
 ne ti, ki vetra bes blažijo.«

1.2 Hkrati je njuna raba v stari perzijsčini pričakovano endoforična, in sicer večinsko katafориčna (napovedovalna) v primeru zaimka *ima* in anaforična (navozovalna) pri zaimku *ava*. Zaimek *hauv* ~ *ava-* v stari perzijsčini hkrati služi kot nenaslonski osebni zaimek za tretjo osebo in mu je sinhrono hkrati s to vlogo

5 Prim. lat. ... *et tantum valeat quantum ille mortuos quei istic sepultus est* (CIL I².1012, gl. še Dupraz 2012: 270) »... in tolikšno moč naj ima kakor *oni* mrlič, ki je pokopan tukaj.«
 Glede rabe tretje deikse za v diskurzu prisotne, vendar oddaljene referente prim. še vedski zgled:

āraṇyāny āraṇyāny
asáu yā prēva nāsyaši
 (RV X.146.1a–b)

»Áranjani, Áranjani,
ti (sc. *nevidna*), ki zdiš se, kot da izginevaš.«

logično pripisana tudi funkcija soodnosnice (korelativa) v vseh vrstah oziralnih odvisnih stavkov.⁶

vašnā A^huramazdāh^h utā=mai^y aniyaš=ci^y vasa^y i^y karta^m ava^t ahayāyā dipiyā nai^y nipišta^m avahaya=rādī^y nai^y nipišta^m mā=taya^t haya^h aparam imām dipim patiparsā^y avahayā paruv^h ḡadayā^y taya^t manā karta^m nai^y=šim imā^t varnavā^y durux^tam maniyā^tai^y (DB IV.45ff.)

»Po Ahuramazdovi volji sem naredil tudi mnogo drugega. **Tisto** (sc. ostalo, kar sem napravil, a o čemer nisem pripovedoval) ni zapisano na tem napisu. Zato ni zapisano, da se ne bi tistemu, ki bo poslej bral ta napis, zdelo veliko, kar sem napravil, (in) ga **to** (sc. kar je tu zapisano) ne bi prepričalo (in) bi mislil, da je laž.«

- (11) *imā^h dahayāva^h tayā^h manā patiyāišan ... (DB I.17)*
 »**To** (sc. kakor sledi) so dežele, ki so prišle k meni (= pod mojo oblast).« Sledi seznam triindvajsetih dežel (*dahayāva XXIII*).
- (12) *imā^t taya^t manā karta^m pasāva^t yaḡā xšāyaḡiya^h abavam ... (DB I.27–28 ~ I.72)*
 »**To(le)** (sc. kakor sledi) je, kar sem napravil, potem ko sem postal kralj.« Sledi izsek iz analov.
- (13) *vašnā A^huramazdāh^h imā^h dahayāva^h [tayā^h adam agarbāyam apataram hacā Pārsā^t] adam=šām patiyaxšayai^y (DNa 16–19)*
 »**To** (sc. kakor sledi) so dežele, ki sem jih po Ahuramazdovi volji zavzel izven Perzije. Zavladal sem jim.« Sledi seznam dežel.
- (14) *A^huramazdāh^h ragam varḡiyai^y yaḡā imā^t hašiyam nai^y durux^tam adam akunavam hamahayāyā^h ḡardah^h (DB IV.44–45)*
 »Sebi delam (= nadse kličem) Ahuramazdovo jezo, da sem **to** (sc. kar je tu zapisano) resnično storil v enem samem letu, ne lažno (= in da to ni laž).«
- (15) *imā^h hūnarā^h tayā^h A^huramazdā^h upari^y mām niyasayat ... taya=mai^y karta^m imai^biš hūnarai^biš akunavam (DNb 45–46, 48–49)*
 »**To** so veščine, s katerimi me je obdaril Ahuramazda ... Kar sem napravil, sem izvršil **s temi** (sc. svojimi) veščinami.«
- (16) *mā=tai^y ava^t vahišta^m ḡadaya taya=tai^y gaušāyā^h ḡaⁿhayā^y avaš=ci^y āxšnudi^y taya^t paratar ḡaⁿhayā^y (DNb 52–54)*
 »Naj se ti ne zdi najboljšje **ono**, kar je povedano tvojim ušesom. Poslušaj tudi **ono**, kar je rečeno poleg.«⁷
- (17) *imai^y IX xšāyaḡiyā^h tayai^y adam agarbāyam antar imā^h hamaranā^h dahayāva^h imā^h tayā^h hamičiyā^h abavaⁿ drauga=diš hamičiyā^h akunauš taya^t imai^y kāram adurujiyašaⁿ (DB IV.31–35)*
 »**To** (sc. ti tu zapisani) so deveti vladarji, ki sem jih pokoril v teh bitkah. **To** (sc. tu zapisane) so dežele, ki so postale soodnosnice k zaimku *haya*, ki uvaja prilastkov oziralni odvisni stavek. **ti** (sc. vsak od teh devetih vladarjev) lagali ljudem.«

6 Prim. *avam_{ij} kāram_i jadiy [haya^h_i manā nai^y gaubatai^y] (DB III.14–15)* »Udari to ljudstvo, ki se ne priznava za moje« proti *kāra^h_i [haya^h_i ... manā nai^y gaubatai^y] avam_{ij} jadiy (DB II.30–31)* »Ljudstvo, ki se ne priznava za moje, udari«. Zaimek *avam* (Ted m.) je tu semantično ošibljen in postavljen v vlogo soodnosnice k zaimku *haya*, ki uvaja prilastkov oziralni odvisni stavek.

7 Tretja deiksa z inherentno kazalnostjo nebližine tu pričakovano odraža distanciranost tvorca besedila od besedilnih situacij, v katerih ni oz. ne bo soudeležen.

- 2 Kakor kaže natančno branje sledečih zgledov, pa tretji kazalni zaimek, torej *aita*, v stari perzijsčini zagotovo nima predmetnokazalne funkcije in ga sinhrono tudi ni mogoče razumeti kot vmesni člen med zaimkoma *ima* 'ta' in *ava* 'oni' na deiktični osi. S stališča pragmatike zaimek izraža anaforično razmerje, najsi bo s samostalniško nanosnico (ta raba je sicer redka, gl. zgled 24) ali kot referenčni izraz za celotno vsebino ubesedenega (po smeri nanašanja večinoma anaforično, kot v zgledih 18, 21, 22, 26 in 27, in le enkrat kot katafora v XS^c, zgled 28) in kot manj običajna soodnosnica k oziralnemu zaimku pri zvezah s prilastkovim odvisnikom (zgledi 19, 23 in 20, 25). S stališča pomena (zaimek *aita* je tu v primerjavi z zaimkom *ava* vselej pomensko restriktiven⁸) pa je njegova vloga najizraziteje razpoznavna prav iz sopostavitve z zaimkom *ima* v DN^b 31 (v celotnem korpusu je to tudi edini primer, kjer je kontrast med zaimkom *aita* in *ima* na pomenski ravni mogoče neposredno opazovati v okviru ene in iste besedilne situacije):

- (18) *yaðā=maiṽ taya' k̄artam vaināh̄ay yadi=vā āxšnavāh̄ay utā viðiyā utā spāyaⁿtiyāyā*
aita=maiṽ aruvastam upariṽ manas=cā ušī=cā ima=pati=maiṽ aruvastam taya=maiṽ
tanūš tāvayati hamaranakara^h a^hmi^h hušhamaranakara^h (DNb 28–34)
 »Ko boš videl ali ko boš izvedel, kar sem napravil, tako na dvoru kot na bojnem polju, **tisto** je moja telesna sposobnost poleg razuma in modrosti. **To** (sc. kakor sledi) je nadalje moja telesna sposobnost: da je moje telo krepko, (kot) bojevnik sem dober bojevnik.«

Tako *ima* kot *aita* imata v navedenem zgledu svojo nanosnico v sledeči oz. predhodni propoziciji, pri čemer *aita* služi kot anafora in *ima* kot katafora. Takšna razvrstitev ni arbitrarna in odraža bistveno funkcijsko razliko med zaimkoma: *ima* opravlja vlogo kazalca na sledeče, še ne upovedano in torej še neznano, medtem ko se *aita* nanaša na naslovniku že znano informacijo. Tudi preostali zgledi opozarjajo na takšno vlogo. Čeprav je zaimek *aita* v ohranjenih staroperzijskih besedilih zelo redko rabljen, je ravno njegova kontekstualno ozko določena raba v odnosu do zaimkov *ima* in *ava* tista njegova posredna lastnost, ki omogoča izluščenje zaimkove sinhronne funkcije.

- (19) [*xšačam hauv agarbāyatā ... avaðā xšačam agarbāyatā ... (DB I.41–42, 42–43)*]
aita' xšačam taya' Gaumata^h haya^h maguš adīnā' Ka^mbūjijam aita' xšačam hacā paruviyata^h a^hmāxam tau^hmāyā^h āha' (DB I.44–46)
 [»Prevzel je kraljestvo (= prestol) ... Tedaj je prevzel kraljestvo (= prestol) ...«]
 »**To** (sc. omenjeno) kraljestvo (= pravica do prestola), ki ga je mag Gaumata odvzel Kam-bizu, **to** kraljestvo (= pravica do prestola) je od nekdanj pripadalo naši družini.«

8 Tj. identifikacijski, pri čemer njegova soodnosnica obvezno uvaja restriktivni, torej vsebinsko obvezen oziralni odvisnik.

Zaznavna poudarjalna vloga zaimka *aita* je tu stranski produkt skladienske zaznamovanosti.⁹ Za nevtralnno skladiensko konstrukcijo v primeru (opisno gledano) vrinjenega restriktivnega prilastkovega oziralnega odvisnika pri samostalniški nanosnici prim. naslednje zglede, ki strukturno ustrezajo podedovanemu tipu.¹⁰

A^huramazdā^h xšačam manā frābara^t θātiy Dārayava^huš xšāyaθiya^h xšačam_j [taya^t hacā a^hmāxam tau^hmāyā^h parābārtam āha^t] ava^t_j adam patipadam akunavam (DB I.60–62)
 »Ahuramazda mi je vrnil kraljestvo. (Kralj Darej oznanja:) Prestol, ki je bil odvzet naši družini, sem sam povrnil.«

pasāva^t kāra^h Pārsa^h_j [haya^h viθā=patiy hacā Yadāyā^h frataram] hauv_j hacā=ma^t hamičiya^h abava^t (DB III.25–27)
 »Nato se je perzijska vojska, ki je bila prej (poslana) v palačo iz Jade (= Anšan), zarotila proti meni.«

dātam_j [taya^t manā] avaj_j=diš adāra(i)ya^t (DNa 21–22)
 »Moja postava jih je držala.«

kāra^h_j [haya^h hamičiya^h manā naiy gaubataiy] avam_j jadyi (DB II.30–31)
 »Udari tisto vojsko, ki se je zarotila (proti meni) in se ne kliče za mojo.«

Formalno primerljivo in pomensko zelo jasno kontrastivno je razmerje med paroma soodnosnic *tād – yād* in *etād – yād* v stari indijščini, kar posredno utrjuje pravilnost zgoraj podane interpretacije v stari perzijsščini le enkrat zastopanega in s tem zgolj interno sicer težko opredeljivega tipa. Prim.:

*ā tāt te dasra mantumah
 pūšann āvo vṛṇīmahe
 yēna piṭṭn ācodayaḥ*
 (RV I.42.5)

»Za (*tisto*) tvojo, ki večš si svetovalec, Pušan, te prosimo *pomoč*, *s katero* si očete (naše) (že) podprl.«

*yuva^m etām_j cakrathuḥ sindhuṣu plavām
 ātmanvāntam pakṣiṇam taugryāya kām
 yēna devatrā mānasā nirūhāthuḥ
 supaptanī petathuḥ kṣōdaso mahāḥ*
 (RV I.182.5)

»Napravila sta vidva *čoln tisti* (sc. vsem splošno znani) na tokovih, s telesom / z dušo, s krili prav za Tugrovega sina, *s katerim* sta z močjo (ga) misli k bogovom odpeljala, z dobrim vzletom odletela iz velike sta povodnji.«

9 Prim. še:

utā=šām I martiyam maḍiṣtam akunauš ... pasāva^t hauv martiya^h_j [haya^h avahayā kārahayā maḍiṣta^h āha^t (tayam Vahayazdāta^h frāišaya^t abiy Vivānam)] hauv_j amuθa^t hadā kammaibiš asabāraibiš ašiyava^t (DB III.57, 70–72)

»In za poveljnika jim je napravil enega samega človeka ... Nato je *tisti* človek, ki je bil poveljnik *one* vojske, ki jo je Vahjazdata poslal proti Vivani, pobegnil (in) odšel z nekaj konji.«

10 Redka je v stari perzijsščini v teh primerih stava z zapostavljenim prilastkovim odvisnikom. Prim.: *avam kāram Bābiruviyam jatā [haya^h manā naiy gaubātaiy]* (DB III.85–86)

»Udari *tisto* babilonsko vojsko, ki se ne kliče za mojo.«

pasāva^t adam kāram Pārsam utā Mādam frāišayam [haya^h upā mām āha^t] (DB III.29–30)
 »Nato sem odposlal perzijsko in medijsko vojsko, ki je bila (tedaj) pri meni (= pod mojim poveljstvom).«

- (20) [... vašnā *A^huramazdāh^h* adam=šim *gāḍavā niyašādayam taya=šām adam aḍaⁿham ava^t akunavaⁿ yaḍā mām kāma^h āha^t ... (DNa 35–38)]
aita^t taya^t kṛtam ava^t visam vašnā A^huramazdāh^h akunavam (DNa 48–50)
 [»Po volji Ahuramazde sem jo (sc. zemljo) postavil na mesto. Kar sem jim naročil, to so naredili, kakor je bila moja želja ...«]
 »**To** (sc. pravkar ubesedeno), kar sem naredil, sem vse naredil po Ahuramazdini volji.«*

Prim. zgled (12), kjer se *ima* (*ima^t [taya^t manā kṛtam] pasāva^t yaḍā xšāyaḍiya^h abavam*) kot tipična katafora in v diametralnem nasprotju z anaforičnim *aita* nanaša na to, kar v besedilu šele sledi (razmerje je enako kot v zgledu 18). Obakrat gre za neposploševalno restriktivnost (»ravno to«), k čemur prim. DNa 20–21 brez uvajalnega kazalnega elementa, ki narekuje nepartitivno, splošno branje predmetnega oziralnega odvisnika:

[*taya=šām hacā=ma aḍaⁿhaya^t*] *ava^t akunavaⁿ*
 »Kar (= karkoli!) sem jim rekel, to so naredili.«

- (21) [*mām A^huramazdā^h pātuv hacā gastāt utā=mai^y viḍam utā imām dahayāum* (DNa 51–53)]
aita^t adam A^huramazdām jadyāmiy aita=mai^y A^huramazdā^h dadātuv (DNa 53–55)
 [»Ahuramazda naj me obvaruje pred zlom in tudi mojo kraljevo palačo in tudi to deželo.«]
 »**To** (sc. kakor ubesedeno) prosim Ahuramazdo. **To** naj mi Ahuramazda nakloni.«
- (22) [... *manā A^huramazdā^h upastām baratuv hadā visaibiš багаibiš utā imām dahayāum A^huramazdā^h pātuv hacā haināyā^h hacā dušiyārā^t hacā draugā^t abi imām dahayāum mā ājamiyā^t mā hainā mā dušiyāram mā drauga^h* (DPd 13–20)]
aita^t adam yānam jadyāmiy A^huramazdām hadā visaibiš багаibiš aita=mai^y yānam A^huramazdā^h dadātuv hadā visaibiš багаibiš (DPd 20–24)
 [»Ahuramazda z vsemi ostalimi bogovi naj mi da oporo in čuva naj to deželo pred vojsko, pred slabo letino, pred lažjo. Naj nad to deželo ne pridejo ne vojska ne slaba letina ne laž.«]
 »**S** to priprošnje se v molitvi obračam k Ahuramazdi z vsemi ostalimi bogovi. **To** milost naj mi Ahuramazda nakloni (= naj usliši to molitev) skupaj z vsemi ostalimi bogovi.«¹¹
- (23) *yaḍā taya^t adam xšāyaḍiya^h abavam astiy aⁿtar aita^h dahayāva^h taya^y upariy nipištā^h ayau^{da}* (XPh 29–32)
 »Ko sem postal kraj, je (bila) med **temi** (sc. pravkar omenjenimi) deželami, ki so zgoraj zapisane, (ena) nemirna.«¹²

11 S stališča pragmatike gre tu za interpretacijsko mejni primer, saj je nanosnico kazalnega zaimka »ta priprošnja« mogoče razumeti kot predmetnostvarnostno entiteto, tj. besedilo kot celoto, in ne nujno kot njeno vsebino. Za ugotavljanje in interpretacijo semantične sestavine zaimka *aita* takšna ambivalentna vloga sicer ni relevantna.

12 Prim.:
imé yé nārvān nā parās cāranti
nā brāhmaṇāso nā sutékarāsaḥ
tá eté vācam abhipádyā pāpāyā
sirīś tántram tanvate áprajajñayah
 (RV X.71.9)

Ti (sc. tukaj), ki gibljejo ne semkaj se ne proč, (ki) brahmáni niso (in) some ne ožemajo, (so) *tisti* (sc. vsem poznani) (ki) prišli do govora so nepoštene (in kot) *sirīś* (tkalke?, vodo?) napenjajo brezumno/brez haska niti (sc. osnove na statvah).

- (24) *utā aⁿtar aīā^h dahqāyāva^h āhaⁿ yadā=taya^t paruvam daivā^h ayadiyaⁿ* (XPh 35–36)
 »In med **temi** (sc. pravkar omenjenimi, gl. zgled 23) deželami so bile (take), kjer so prej darovali malikom.«
- (25), prim. (20) *utā aniyāš=cīy āha^t taya^t duškartam akariya^t ava^t adam naibam akunavam aīā^t taya^t adam akunavam visam vašnā A^huramazdahā^h akunavam* (XPh 41–45)
 »In še nekaj drugega je bilo, kar je bilo storjeno slabo. To sem napravil (spet) dobro. **To**, kar sem naredil, sem vse storil po Ahuramazdini volji.«¹³
- (26) = (21) *aīā^t adam A^huramazdām jadiyāmiy aīā=mai^y A^huramazdā^h dadātuv* (XPh 59–60 = DNa 53–55)
- (27) = (18) *aīā=mai^y aruvastam* (XPI 35 = DNb 31)
- (28), prim. (22) *aīā^t adam yānam jadiyāmiy A^huramazdām mām A^huramazdā^h pātuv hadā bagaibiš uta=mai^y xšačam utā taya=mai^y kartam* (XSc 4–5 ≅ DPd 20–22)
 »S **To** priprošnjo se v molitvi obračam k Ahuramazdi. Ahuramazda naj me čuva skupaj z bogovi in tudi moje kraljestvo in kar sem napravil.«

2.1 Povsem primerljiva je raba praindoir. zaimka **ai-ša-* ~**ai-ta-*, kakor se ta zrcali v mladoavestijskem korpusu (v staroavestijskih besedilih zaimek ni izpričan, kar utegne biti v neposredni povezavi z besedilno zvrstnostjo). S pilotnim vpogledom v gradivo se jasno odrazi zaimkova opominjevalna vloga (»to, o čemer več« oz. »to, kar je bilo pravkar omenjeno« ipd.):

aētaṭ tē vaiiō yaṭ tē asti spəntō.mañiaom (Y 0.9)

»Tisto tvoje, Vaju, kar imaš od krepčilnega duha ...«

caθbaras=ca aṭa garaiiō

spītama zaraḍuštra

caθbar^osatəm=ca duuaē=ca saⁱte

duuaē=ca hazayre

...

yauuat anu aⁱpi

aēte garaiiō višastar^o

(Yt. 19.7–8, prim. Hintze 1994)

»Tako so štiri gore,

Spirama Zaratustra,

in štirideset in dvesto

in dvatisoč.«

...

»Čez kolikor že

so se *te* (sc. pravkar omenjene) gore

razprostrle.

aⁱpi=ca hō varəm mar^ozaṭ duuarəm raocanəm x^vāraoxšnəm antare.naēmāt (V 2.38)

... *cayō āaṭ aēte raocā anhən ... yō auuaṭa āraocaiēte aētaēšuuu^a +var^ošuuu yō yimō*

kə^onaoṭ (V 2.39)

»In podrgnil je po ogradi, svetleča vrata, samosvetleča od znotraj ... Kaj je bila *ta* (sc. pravkar omenjena) svetloba, ki tako sveti semkaj, v *tej* (sc. vsem splošno znani) ogradi, ki jo je napravil Yima?«

*θriiṭm aētaēšqm śīiaoṭnanqm yōi vər^oziṭti mašiiāka yō gaḍβqm yaqm apuḍrām jana^ti ... yezi=ca aēša gaḍβa maṭe vā cā^ti vā vaēme vā *ri^oḍi vā apō vā nāuuaiā^ā pa^oḍiiāⁱte ahmāt haca^o rišiiāt ...* (V 15.5–6, prim. Brockhaus 1850)

13 Brez soodnosnice, kar pa ni povedno, saj je besedilo poklasično in v marsičem le (nepopolno) posnema svojo klasično predlogo.

»Tretje od *teh* (grešnih) dejanj (sc. o katerih je govor) je, ki jih napravijo (= zagrešijo) ljudje, ko (kdo) udari brejo psico ... In če bo *ta* (sc. o kateri je govor) psica padla v luknjo ali vodnjak ali prepad ali v strugo deroče reke ali v kanal (in) se bo pri tem poškodovala ...«

ātaṁ mraoṭ ahurō mazdā ime vaca framrauua yōi həṅti gāḍāhuua bišāmrūta ...

... kaiia aēte vaca yōi həṅti gāḍāhuua bišāmrūta

ātaṁ mraoṭ ahurō mazdā ime aēte vaca yōi həṅti gāḍāhuua bišāmrūta (V 10.2–3)

»In Ahura Mazda je dejal: „Povedal (ti) bom besede, ki se jih dvakrat izreče pri (recitaciji) himen“ ...

... „Katero so *te* besede, ki se jih dvakrat pove pri himnah?“

Ahura Mazda je dejal: „*Tole* so *tiste* besede, ki se jih dvakrat izreče pri himnah.“«

Pogosta je tudi raba av. *aēta-* kot nosilca na celotno besedilno entiteto (v tovrstnih primerih gre seveda za predmetno kazalnost). Tudi tu se pragmatična pogojenost staroiranskega **aīta-* zopet kaže kot odraz njegove primarno opominjalne pomenske sestavine:

aēša astī daēnaiiā māzdaiiasnōiš āstu'tiš (Y 12.9)

»*To* (sc. vse, kar je bilo pravkar povedano) je vera (veroizpoved) nazora mazdaizma.«

pər³saṭ zaraḍuštrō ahurəm mazdəm ... ciṭ auuaṭ vacō ās ahura mazda yaṭ mē frāuuaočō (Y 19.1)

ātaṁ mraoṭ ahurō mazdā baya aēša ās ahunahe va'riiehe spitama zaraḍuštra yaṭ tē frāuuaočəm (Y 19.3)

»Zaratuštra je vprašal Ahuro Mazdo ... „Kaj je bila *ona* beseda, Ahura Mazda, ki si mi jo oznanil?“«

»Ahura Mazda je dejal: „O, Spitama Zaratuštra, *to* (sc. o čemer govoriva) je bil del (Jasne, ki je sestavljena iz molitve) *Ahuna Vairiia* (= Y 27.13), kar sem ti oznanil.“«

2.2 Tako s stališča rabe (pragmatike) kot njegovega pomena staroiranskemu **aīta-* ustreza tudi vloga staroindijskega kazalnega zaimka *etād*. Tu je dejanska nosilca pogosto celo neizražena, opominjalna vloga zaimka *etād* pa s tem toliko izrazitejša. Npr.:

*hayé jāye mánasā tīṣṭha ghore
vácāṁsi miśrā kṛṇāvāvahai nū
ná nau māntrā ānuditāsa eté
máyas karan páratate canāhan*
(RV X.95.1)

*kím etā vácā kṛṇavā tāvāhám
prākramiṣam uśásām agriyéva*
(RV X.95.2ab)

»Hej, žena, z mislijo postoj, kako si huda!
Dajva, zdaj si izmenjavja besede,
saj *misli te*, če neizrečene, ne bodo nama
na še tako oddaljen dan veselja naredile.«

»Kaj počela jáz naj bi *tem* tvojim
govorjenjem?
Odšla sem dalje že, kot prva izmed zarij.«

Zvezi *māntrā eté* in *etā vácā* se obakrat nanašata na nedvoumno predvidljivo oz. znano realnost, prvič le implicitno izraženo (faza se pojavi v prvi, vstopni kitici himne, kar stilistično učinkuje kot nenadni vstop v samo sredino že nekaj časa trajajočega dogajanja), drugič eksplicitno podano s predhodnim kontekstom (v drugem primeru je pragmatična funkcija interpretacijsko na meji med endoforično

in eksoforično, saj lahko na prej izgovorjene besede kaže tudi kot na homogeno entiteto in ne v smislu njihove dejanske vsebine – taka funkcija je pri zaimku *etád* sorazmerno pogosta, in kakor je bilo opozorjeno zgoraj, prisotna tudi v avestij-skem, morda celo staroperzijskem korpusu). S tem zaimek *etád* v besedilo sicer uvaja popolnoma novo informacijo (v X.95.1c bi bila uporaba nevtralnega anaforičnega zaimka *tád* nemogoča, saj v predhodnem besedilu ni eksplicitno izražene nanosnice), ki hkrati predstavlja stično točko védenja (najsi bo splošnega ali pač situacijsko zamejenega) tvorca besedila in njegovega naslovnika. Enake razmere veljajo v primeru RV VIII.29.6, endoforično branje pa zanesljivo narekujejo tudi primeri kot npr. RV VII.68.9ab:

pathá ékah pīpāya táskaro yathāñ
ešá veda nīdhīn_aām
(RV VIII.29.6)

»Nekdo (je, ki) polni poti – kakor tat,
(prav) *tá* ve o zakladih skritih.«

ā śubhrā yātam ašvinā s_vvásvā
gīro dasrā jujušāñā yuvākoḥ
(RV VII.68.1ab)

»Ašvina, oj, prelepa, pripotujta sem, z
lepimi konjiči,
uživajta pesmi, čudodelna, *njega* (=
mene), ki je vama zvest.«

...
ešá syá kārūr jarate s[u-u]ktāir
āgre budhāná ušásām sumānmā
(RV VII.68.9ab)

...
»(Prav) *tá* (sc. vama dobro znani) pevec
(vaju) z lepimi pesmimi opeva,
naklonjen, prebudivši se ob prvi / še pred
prvo zoro.«

Ker je nanosnica v tem primeru identična z govorcem, je uporabo zaimka *etád* namesto pričakovanega *idám* ('ta tu(le)' = 'jaz') mogoče interpretirati le kot opominjevalno (kljub Klein 1998: 363, prim. Kupfer 2002: 232, 275, 360).

- 2.3 Vendar pa se v staroindijskem korpusu tovrstnim zgledom, ki sicer utrjujejo pojmovanje o funkciji zaimka **ai̯ta-* v stari iranščini, pridružujejo številni primeri, kjer se zdi upravičeno slutiti na pravo deiktično, torej še negramatikalizirano *eksoforično* rabo istega zaimka.¹⁴ Zlasti je taka prostorska umestitvena funkcija razvidna tam, kjer zaimku *etád* diskurzivne vloge ni mogoče nedvoumno pripisati. Zlasti povedna je v tem pogledu redka, skoraj edinstvena kataforična raba¹⁵ v drugi kitici *kitavasūkte*:

14 Nenatančno in interpretacijsko nezadovoljivo Kupfer 2002: 156–157 (prim. str. 156: »Die deiktisch gebrauchten Belege des Demonstrativpronomens *etád* sind dér-deiktisch, da sich sowohl Belege für Nahdeixis ... als auch für Ferndeixis ... finden lassen«).

15 Kljub Kupfer 2002: 163 (prim. še str. 305): »Zweifelsfreie Belege für Katapher lassen sich nicht finden.«

*ná mā mimetha ná jihīla eṣā́
śivā sākhibhya utá máhyam āsīt
akṣásyāhām ekaparāśya hetór
ānuvratām āpa jāyām arodham*
(RV X.34.2)

»Nikdár me ni oštela ali se ujezila *tista*,
prijazna je bila do mojih drugov in celo do
mene.
Zaradi kocke, ki za eno prekoračila je
(vsoto),
sam sem zvesto ženo (v)stran potisnil.«

Zaimek *eṣā́* (Ied ž.), ki se nanaša na implicitno izraženi samostalnik *jāyā́* 'žena', tu ne more opravljati opominjevalne vloge, saj v diskurz vnaša popolnoma novo informacijo na mestu, kjer denotat nedvoumno ni ne splošno znan niti predvidljiv iz neposrednega konteksta.¹⁶

2.3.1 Če je eksoforična funkcija zaimka *etád* v tovrstnih primerih upravičeno prepoznana, se zastavlja vprašanje, kako jo v sistemu opredeliti v odnosu do drugih dveh protipolnih demonstrativnih zaimkov *idám* in *adás* (tj. staroindijskima funkcijskima ustreznikoma staroiranskima **ima-* in **aṃa-*). Kot je razvidno iz kontekstualno določene protistave zaimka *etád* z zaimkom za prvo, tj. bližnjo deikso *idám*, kjer *etád* opravlja kontrastivno vlogo, je to očitno funkcija druge, torej srednje deikse in s tem naslovnikove (prostorske) sfere. Prim.:

*íti tvā devā́ imá āhur aiḷa
yāthem etád bhāvasi mṛtyúbandhuḥ
prajā́ te devā́n haviṣā́ yajā́ti
s_uvargá u tvám āpi mādayāse*
(RV X.95.18)

»Tako ti *tí* bogovi (tule) govore, potomec
Idin,
da kakor *tisto* (tam) je, boš ti ostal pač
zvezan s smrtjo:
potomstvo tvoje bo bogovom darovalo,
a ti veselil se boš v nebesih.«

Zadnja kitica dialoške himne RV X.95 pripada nesmrtni nimfi Urvaši (*Urvāśī*), ki se še zadnjč iz nebes oglašá svojemu nekdanjemu ljubimcu – smrtniku, s katerim je na zemlji preživela »štiri jeseni« (= štiri leta oz. štiri letne čase) in ga nato v jezi zapustila. V danem kontekstu zveza *devā́ imé* torej točneje pomeni 'ti bogovi (sc. tu ob meni, tj. v nebesih)', medtem ko se opozicijski *etád* (Ied s) jasno nanaša na interesno območje neposredno ob naslovniku in s tem hkrati še v vidnem dosegu tvorca, torej 'tisto (sc. tam pri tebi, tj. na zemlji)'. Tudi zgoraj izpostavljeno izstopajočo kataforično rabo zaimka *eṣā́* v X.34.2a (*ná mā mimetha ná jihīla eṣā́ ... ānuvratām āpa jāyām arodham*) bi bilo torej v tem pogledu najverjetneje treba razumeti v pomenski niansi 'ona (ki je zdaj) tam (pri vas oz. ne več pri meni)', kar se lahko posredno potrjuje tudi z verzom X.34.4a: *anyé jāyām pári mṛśánti_y asya 'drugí* (zdaj) grabijo okrog za njega (= moja) ženo'.

¹⁶ Njegova vpeljava v besedilo v kadenci četrtega verza (*jāyām*, Ted) v tem primeru seveda učinkuje kot stilistična prvina.

2.3.2 Diahrono gledano, prvotna funkcija zaimka *etád* torej zagotovo ni opominjevalna, ampak prostorsko (eksoforično) demonstrativna in kaže na stično točko med tvorcem in naslovnikom v okviru diskurza, pri čemer se je njegova sekundarna endoforična vloga utrdila preko situacij, ko je denotat pripadal kognitivni sferi obeh udeležencev (premik v pragmatični funkciji so seveda povzročile interpretacijsko ambivalentne besedilne situacije, npr. že izpostavljena X.95.18b ali IV.35.4a spodaj). V smislu perspektive se torej praindoiranska deiktična os zdi orientirana po prostorski sferi 1. osebe (= tvorca besedila, T) proti 2. osebi (= naslovnika, N) na eni in prve z drugo (tu je kontrast logično nevtraliziran) proti splošno oddaljenemu na drugi strani (pri meni : pri tebi : pri onem tretjem), gl. spodnji diagram.¹⁷ Čeprav je jasno polarizacijo referentov v sferi 1. proti 2. osebi teoretično možno predvideti tudi za tridimenzionalni sistem v smislu gole prostorske osi (tu : tam (še v vidnem dosegu) : tam daleč), v katerem bi bila odvisno od besedilne situacije srednja deiksa razumljena ali kot enaka, tj. srednja relativna prostorska oddaljenost od tvorca in naslovnika ali kot neposredni prostor naslovnika (in s tem le posredno dostopni prostor tvorca besedila), bi bila taka interpretacija verjetno nepravilna, saj korpus dejansko ne nudi nobenega enoznačnega primera, kjer bi se zaimek *etád* dalo zanesljivo interpretirati kot primarno temelječ izključno na jezikovnem izrazu srednje oddaljenosti od relativnega izhodišča. Tudi zgledi kot zgoraj izpostavljeni deiktični kontrast v I.24.6b (*váyaś canāmī patáyanta āpúh* 'tiste/one ptice (sc. tam na nebu)', tj. proti *imā āpo* 'te vode (sc. tu na zemlji)', k čemur prim. številne kolokacije tipa *eṣā (syā) uṣās* 'tista (znana) zora', ki so neposredno primerljive glede na dejansko prostorsko oddaljenost referenta), z uporabo zaimka *adás* in *ne*, kot bi sicer lahko pričakovali, *etád* utegnejo posredno opozarjati na isto dejstvo. Poleg tega je večinsko (četudi seveda sekundarno) opominjevalno funkcijo kazalnega zaimka logično izvajati prav iz njegove vloge kazanja v naslovnikovo sfero.

2.3.3 Tudi pri interpretacijsko sicer mejnem primeru

ápoṣā ánaśaḥ sarat
sámpišṭād áha bibhyúṣī
nī yát sīm śiśnáthad vṛṣā //
etád asyā ánaḥ śáye
súsampišṭam vipāśy ā
śasāra śim parāvataḥ
 (RV IV.30.10–11)

»Proč od vozu uteče zarja,
 razbitega v drobce, prestrašena,
 ko bik (= Indra) z (neba) ga sune.
 Tam leži *voziček tisti* njen,
 dodobra uničen v reki Vipaś,
 stekla sama je v daljave.«

17 Interpretativno podobno ÈSJA I: 129 (s.v. *¹*aita*-): »В иранских языках обычно соотносится с сериями Du-Deixis и Der-Deixis, часто выступая при эмфазе и анафоре.« Po osebi je npr. tipčno orientiran tudi hrvaški oz. srbski sistem kazalnih zaimkov: »Zamjenica se *òv-āj* (*òv-ā*, *òv-ò*) vezuje uz ono što se nalazi pored *ja*, zamjenica *t-āj* (*t-ā*, *t-ò*) uz ono što se nalazi pored *ti*, zamjenica *òn-āj* (*òn-ā*, *òn-ò*) uz to što se nalazi pored *on*« (Silić – Pranjković 2005: 126).

kjer je frazo *etād ánas* mogoče razumeti tako opominjevalno, pri čemer je denotat enak *ánasas* (Red s.) v prvem verzu desete kitice, torej »tisti/ta njej voziček (o katerem je bilo pravkar govora)«, kot eksoforično: »tisti njen voziček tam (tj. v hkratnem enako oddaljenem vidnem dosegu tvorca in naslovnika)«, verjetnost, da gre za endoforo in s tem nevezanost zaimka na srednjo prostorsko deikso, krepi prav neposredno sledeča glagolska oblika *śáyē* (3. os. ed. indikativa stativa), ki v starejšem jeziku pomeni 'ležati tam (stran)'¹⁸ in je torej inherentno deiktična, njena pogosta pejorativna ali kako drugače slabšalna raba pa utrjuje prepričanje, da je združljiva le s tretjo, torej distalno deikso.¹⁹

Podobna, tokrat intenčna distanca od denotata se zdi izražena tudi v primeru X.34.4cč, vendar je ravno glede na bližnjo kolokacijo z glagolsko obliko *náyata* (2. os. mn.) celo tu mnogo prepričljivejša interpretacija, da zaimek dejansko kaže v sfero ogovorjenega, torej: 'tistega tam (ki je zdaj pri vas, mi pa ga ne prepoznamo več oz. ga nočemo več poznati)':

*pitā mātā bhrātara enam āhur
ná jānīmo náyatā baddhām etām*

»O njem oče, mati in bratje govorijo:
„*Tistega* ne (pre)poznamo. Zvežite ga in ga odpeljite!“«

Tako je tudi v primeru RV VI.65.1 in RV X.10.8ab funkcija kazalnega zaimka nedvomno endoforična:

18 Glede pomena sedanjiških oblik glagola *śay-/ši-* prim.:

*sañvatsarāñ śaśayāñā
brāhmaṇā vratācārīṇaḥ
vācam parjānyajinvitām
prā mañḍūkā avādiṣuḥ
(RV VII.103.1)*

»Potem ko celo leto (tako) so *tam ležale*, (kot) brahmani, ki strogo se postijo, z glasom, ki dež ga je vzpodbudil, pričele so oglašati se žabe.«

*nāhām tāñ veda dābhyaṃ dābhat sā
yāsyedām dūtīr āsaram parākāt
ná tāñ gūhanti sravāto gabhīrā
hatā indreṇa paṇayaḥ śayadhve
(RV X.108.4)*

»Ne poznam ga (kot) zvodljivega, on (sam) ukane, čigar sel pritekla sem od daleč, globoko ga deroče (sc. vode) ne zakrijejo, *ležali* boste *tam*, Paniji, od Indre pokončani.«

*kārhi svit sã ta indra cetiyāsad
aghāsya yād bhinādo rākṣa eśat
mitra-krúvo yác chāsane ná gāvah
pṛthivyā ā-pṛg amuyā śáyante
(RV X.89.14)*

»Kdaj le, Indra, (prišlo) bo tvoje maščevanje, ko razklal boš zlo nevarno, ki poskuša nas doseči, kot tisti, ki (svoja) zavezništva okrvavijo, kot govedo v pokolu bodo (kot) združeni z zemljo (= *Vrtra*) tako *tam ležali*?«

19 Za tako rabo zaimka *adās* prim. npr.:

*sám indra gardabhām myṇa
núvantam pāpáyāmuyā
(RV I.29.5ab)*

Zdrobi, Indra, osla, ki riga na *oni* zlobni način!

*eṣā syā no duhitā divojāḥ
kṣitīr uchāntī mānuṣīr ajīgaḥ
yā bhānūnā rūsatā rām.yāsu
ājñāyi tirās tāmasāś cid aktūn
nā tiṣṭhanti nā nī miṣanti eté
devānām spāśa ihā yé cāranti*

»*Tista* nam znana (*syā*), hči z neba rojena, svetleča se, zbudila je ljudi domove, ki s svojo svetlo je lučjo bila v nočeh spoznana, celo čez samo temo mraka.«

»*Ti* (sc. saj dobro veš, kdo) ne mirujejo in ne mižijo, bogov ogleduhi, ki gibljejo se tu okrog (po zemlji).«

Nanosnica zaimka *eṣā* je v prvem zgledu sicer implicirani, vendar splošno znani denotat, namreč jutranja zarja (*uśās-*). Čeprav kontekst tudi tu dopušča interpretacijo v smislu gole prostorske umestitve, torej '(glej,) tista (znana) tam(le na nebu)', v prid zaimkovi endoforični vlogi govori neposredno sledéči demonstrativ *tyād* (*syā*, led ž), katerega funkcija je izrazito (in pravzaprav izključno) endoforična in opominjevalna.²⁰ Enako *eté devānām spāśas* v X.10.8ab dejansko pomeni 'ti, nama obema znani ogleduhi bogov', kar utrjuje hkratna v prislovu *ihā* 'tukaj (na zemlji)' inherentna kazalnost v neposredno bližino. Podobno hkratna prisotnost zaimkov *idām* in *etād* na gotovo endoforično interpretacijo slednjega opozarja v temle zgledu:

20 Prim.:

*indra túbhyam id adrivo
ānuttam vajrin vīryam
yād dha tyām māyīnam mṛgām
tām u tvām māyāvāadhīḥ
(RV I.80.7)*

»Índra, le tebi, ki kamnu vladaš, je bilo priznано, ki nosiš vadžro, herojsko (to) dejanje, ko *tisto* (sc. splošno znano je, katero, namreč Vrtró) zver čarovno pogubil s svojo si magijo.«

*nī gāvo goṣṭhé asadan
nī mṛgāso avikṣata
nī ketāvo jānān,ām
ny adṛṣṭā alipsata //
etú u tyé práty adṛśran
pradośam tāsakarā iva
ádṛṣṭā viśvadṛṣṭāḥ
prátibuddhā abhūtana
(RV I.191.4–5)*

»Krave so polegle v hlevu, zveri se umirile, (in) luči ljudi; nevidni so izginili. // A *ti* (sc. pravkar omenjeni) so (spet) se prikazali, ob mraku kot tatovi. Nevidneži, ki videni od vseh ste, bili ste prepoznani!«

*yād adyā sūr̥ya brávo ānāgā
udyān mitrāya váruṇāya satyām
vayām devatrā ,dite syāma
tāva priyāso aryaman grñántaḥ //*

»Če danes, sonce, govorilo o nedolžnih boš, ko vstaneš, Mitri, Varuni resnično, med bogovi, Aditi, bili bi, tebi dragi, Arjaman, pojoči. // *To* (sc. dobro znano), Mitra, Varuna, čigar oko je na ljudeh, preko obeh vzhaja sonce proti zemlji, pastir vsega, kar stoji in se premika, videč med smrtniki, kar dobro je in kar izkrivljeno.«

*eṣā syā mitrāvaruṇā nṛcákṣā
ubhé úd eti sūr̥yo abhi jmán
viśvasya sthātūr jāgataś ca gopā
r̥jū márteṣu vjñinā ca páśyan
(RV VII.60.1–2)*

Prim. Kupfer 2002: 242–243. Manj prepričljiva je interpretacija, ki jo podaja Klein 1998: 370–371.

*etā arṣant_iy alalābhāvanīr
ṛtāvarīr iva saṃkróśamānāḥ
etā vī pṛcha kīm idām bhananti
kām āpo ādrim paridhīm rujanti*
(RV IV.18.6)

»*Te* (sc. reke) tečejo (in so) postale
žlobudrave (= in glasno žuborijo),
kot resnice polne vse povprek^{20a} kričeče.
Povprašaj *jih*, kaj *to* govorijo,
(in) katero reke skalno gmoto lomijo,
oviro.«

Zaimek *etās* (Imn ž.) namreč nima formalno izražene nanosnice (niti v predhodnem besedilu) in ga je zato mogoče interpretirati zgolj kot opominjevalni deiktični element, ki se v konkretnem zgledu nanaša na iz ujetništva osvobojeno vodovje v nasloviku splošno znanem mitu o Indri in Vrtri. Bližnjedeiktični zaimek *idām* ob tem fokus jasno postavlja v sfero tvorca besedila, tj. '(vse) to, kar se tu sliši, da pripovedujejo (te reke tu)'.

2.3.4 Tudi pilotna preverba preostalih pojavitev zaimka *etād* je v celoti skladna z večinsko interpretacijo 'ta/tisti, ki se nahaja pri tebi oz. v tvoji interesni sferi'. Prim.:

*imé vām sómā aps_iv ā sutā ihfā
a_idhvaryúbhir bhāramānā ayañsata
vāyo śukrá ayañsata
eté vām abhy āsṛkṣata
tirāḥ pavītram āśāvāḥ
yuvāyāvo āti rómāṇ_y avyāyā
sómāso ā_iy avyāyā*
(RV I.135.6)

Sem v vodé bila za vaju je *ta* soma (sc. tukaj) ožeta,
Adhvarjuji so nesli jo in jo predali,
bleščeče čista, Vaju, je bila predana!
Izpuščena k vama *ta* (sc. ki je zdaj pri vaju)
bila je čez cedilo – urna,
stremeča k vama preko ovčje dlake,
soma preko ovčje (sc. dlake).

*ná te sákhā vaṣṭi etát
sálakṣmā yád viśurūpā bhavāti*
(RV X.10.2ab)

»Tvoj prijatelj *tega* (sc. nama znanega in kar ti hočeš) noče,
da to, kar isto nosi znamenje, različno bi postalo.«

*uśánti ghā té amīṭāsa etād
ékasya cit tyajásam márt_yasya*
(RV X.10.3ab)

»Od tebe *to* (sc. o čemer govoriva in k čemur bi moral ti stremeti) želé vendar nesmrtni,
sinú od smrtnika edinega.«

*ná vā u te tan_ivā tan_ivām sám papṛcyām
pāpām āhur yāḥ svāsāraṇ nigáchāt
anyéna māt pramúdaḥ kalpayasva
ná te bhrātā subhage vaṣṭi etād*
(RV X.10.12a–ĕ)

»A jaz s telesom tvojim se ne bi želel združiti,
saj pravijo, da zli je tisti, ki legel k svoji bi sestrici.
Pri drugem, ne pri meni, si užitka najdi in boš srečna, tvoj brat (pa) *tega* (sc. kar ti hočeš) noče.«

^{20a} Tak prevod, ki se morda lahko zdi nekoliko prost, mi narekuje prisotnost preverba *sam* v kombinaciji z recipročnim medijem.

*pravácyañ śaśvadhā vīryaṃ tād
índrasya kárma yád áhiṃ vivṛśát
ví vájreṇa pariśádo jaghān[a
á]jyann ápo áyanam ichámānāḥ //*

*etád váco jaritar māpi mṛṣṭha
á yát te ghóśān úttarā yugāni
ukthéṣu káro práti no juśásva
(RV III.33.7, 8a–c)*

*ayám nidhiḥ sarame ádribudhno
góbhīr áśvebhīr vásubhīr níṛṣṭaḥ
rákṣanti tám pañáyo yé sugopá
réku padám álakam á jagantha //*

*tá etám ūrvám ví bhajanta gónām
áthaitád vácaḥ pañáyo vámann ít
(RV X.108.7, 8c)*

*ná vái stráināni sakhyaṇi santi
sālāvṛkáñām hṛdayāny etá
(RV X.95.15c)*

*ví akṣṇota camasám caturdhā
sákhe ví śikṣa íti abravīta ... //*
*kimmáyaḥ svic camasá eśá āsa
yám káviyena catúro vicakrá
(RV IV.35.3ab, 4ab)*

»Vedno znova naj pove naprej se o herojskem tem dejanju, Indrovem podvigu, ko razklal je kačo. Z vadžro je razbil obdajujočo, da priteklo so vodé, svojo pot iščoče. //

Teh besed (sc. tebi znanih),^{20b} o pevec, níkdar ne pozabi, da od tebe slišali prihodnji bodo jih rodovi. V himnah, pesnik, bodi nam naklonjen!«

»Ta zakladnica, Saráma, kamnitega je dna, preplavljena z govedom je ter konji in bogastvi, čuvajo Paníji jo pastirji, komaj da prikladno je, da sem prišla si po sledeh puščenih. // Razdelili bodo *tisti* (sc. vaš) *obor* goveda si med sabo in kar izpljunili bodo (= boste) Paníji *besede tiste*^{21c} (vaše).«

»Družabništva resnično (iskati) ni pri ženskah, *njih* (sc. o katerih je govora) *srca* so hijjenska.«

»Čašo razdelili ste na štiri dele, „Priatelj, daj, razkosaj (jo),“ dejali ... Iz česa le *ta* (sc. vaša) *čaša* bila je narejena, ki ste na štiri jo z modrostjo razdelili?«

2.3.5 Enako vlogo kazalni zaimek *etád* dejansko ohranja skozi celotno vedsko obdobje, saj ga je v obeh pomenih, tj. ‘tisti tam pri tebi’ oz. ‘ta, o katerem veš/se ve; do-tični’, mogoče zaslediti tudi v srednjevedski prozi (drugače sicer Amano 2009: 67–72, ki neutemeljeno prepoznava le zaimkovo tipično anamnestično = opominjevalno funkcijo). Npr.:

20c V obeh primerih je raba zaimka eksoforična, pri čemer se *etád vácas* nanaša na besede, izrečene v X.108.5:

*imá gāvaḥ sarame yá a-ichah
pári divó ’ntān subhage pátantī
kás ta enā áva sṛjād áyudhvṛy
utásmākam áyudhā santi tigmá*

»Krave te (sc. pri nas), ki si, Saráma, jih iskala, leteča vse okrog mejá neba, presrečna, kdo prepustil ti jih bo brez boja? Poleg tega so orožja naša ostrá!

20b Verjetno v smislu eksofore, torej »besede« (*vácas-*) kot predmetnostvarnostne entitete in torej glede na celoto ubesedenega.

tād vai devāḥ suśruvuh | vi bhajante ha vā imām āsurāḥ pṛthivīm prā_ita tād eṣyāmo yātra imām āsurā vi-bhājante ké tātaḥ syāma yād asyai ná bhājemahi_iti té yajñām evā viṣṇum puraskṛtvéyuh té ha_ucuh | ānu no 'syām pṛthivyām ā bhajata_āstv_evā nó 'py_asyām bhāgā_iti té hāsura asūyānta ivocur yāvād evā_eṣā viṣṇur abhi-śéte tāvad vo dadma_iti (ŚBM I.2.5.3–4)

»Bogovi so to slišali. „Asure si menda (*ha*) dejansko (*vai*) skušajo razdeliti to zemljo. Dajmo, pojdimó tja, kjer si jo asure delijo med seboj. Kaj bo le z nami, če ne dobimo svojega deleža?“ Postavili so Višnuja kot prav to daritev pred sabo in dejali: „Oddelite nam kos te zemlje. Naj vsaj en njen del pripade nam!“ Asure pa so rekli nekako nejevoljno: „Kolikor pokriva *tistile* Višnu (sc. ki je z vami), ko leži, toliko vam damo.“«

pátim nú me púnaryuvāñām kurutam átha vām vakṣyāmi_iti táu ha_ucatuh | etāñ hradām abhy_áva hara (ŚBM IV.1.5.11–12)

»„Naredita mojega soproga zopet mladega, pa vama povem,“ je rekla. Onadva pa sta odvrnila: „Odpelji ga dol do *tistega* (sc. tebi znanega) jezera.“«

te tam aichan ya enam āriṣyaty_etam anyo 'nyasmin na_avindan (AB III.33.1, prim. Delbrück 1968: 564)

»Iskali so takega, ki bo prispel do njega. *Tega* (sc. dotičnega, o katerem je govora) drug v drugem (= med seboj) niso našli.«

tad adhastāt prāṇam akuruta yathā_eṣa striyā adhastād ākāśa evam | tasmād āpo 'sṛjanta balbalbal_ity_etayā_vācā | tad idam āpo mahat salilam āsīt | yad dha vā idam āhur āpo vā idam agre mahat salilam āsīt_ity_etās tā āpas (JB III.360.14–16)

»Svojo sapo si je spravilo (= potisnilo) dol, kakor ima ženska spodaj *tisto* luknjo/odprtino. Iz nje so se sprostile vode s *tistimi* (sc. znanimi) besedami *bal-bal-bal*. Vse to (= stvarstvo) je bilo (= je nato postalo) voda, en velik ocean. Ko torej o tem (= stvarstvu) pravijo, da je bilo v začetku voda, velik ocean, so to (*ravno*) *te* vode (sc. o izvoru katerih je bilo pravkar vse povedano).«

tésām indrah pakṣān achinat tair_imām adyñhad yé pakṣā āsañs té jīmūtā abhavañs tasmād_ete sadadī párvatam úpa plavante yónir hy_èṣām eṣāḥ (MS I.10.13:152.13–15)

»Indra jim (sc. goram) je pristrigel peruti. Tako je *tole tukaj* (sc. zemljo) umiril/utrdil. Kar so bila (prej) krila, so postali nevihtni oblaki. Zato *ti* (sc. znani) venomer plujejo proti gori. *Prav ta* je namreč *tistih* dom.«

sā vā āditir āditrāñ upādhāvad āstv_evā_ma idām mā ma idam moghé pára paptad_iti té 'bruvann_átha_eṣō 'smākam evā bravātai²¹

(MS I.6.12:105.4–6)

»Adití se je zatekla k sinovom. „Naj *to moje* (sc. jajce) ostane. Naj ne gre v pogubo.“ Oni pa so dejali: „Potem naj se *tisti* (sc. pri tebi oz. tvoji) imenuje za enega od nas.“«

21 Vendar prim. MS IV.8.1:106, kjer kljub jasno izraženi vezanosti nanosnice na naslovnika besedila v konkretni situaciji prevlada dejanska hkratna neposredna bližina tvorca nanosnici in s tem prva deiksa:

mānor vai pātrāñy_āsan ... tā abrūtām máno yáivā vai śraddhādevo 'si_imāni nau pātrāñi dehi_iti

»Manu je imel bronaste čaše ... Rekla sta mu: „Manu, ti, ki redno daruješ in ki zaupaš v bogove, daj nama *te* (svoje) čaše (sc. tukaj).“«

3 ZAKLJUČEK

V staroperzijskem kazalnem zaimku *aita* je treba prepoznati funkcijsko samostojen jezikovni element, ki v sinhronem sistemu deikse opravlja vlogo opominjevalnega anaforičnega (navezovalnega) zaimka in kaže v kognitivno sfero naslovnika besedila (mladoavestijska raba se zdi v celoti paralelna); deloma je njegovo eksoforično pragmatično funkcijo mogoče zaslediti le pri interpretacijsko ambivalentnih nosilcih (referentih), kjer deiktični fokus prehaja z vsebine ubesedenega na samo besedilno entiteto. Kakor je to jasno razvidno iz vedškega staroindijskega sinhronnega sistema, je taka vloga verjetno že praindoiranska, saj je večinsko prisotna v obeh jezikovnih vejah (paralelnega razvoja seveda ni mogoče izključiti in je tipološko celo predvidljiv), vsekakor pa ni prvotna. Na to kažejo pomembni osamljeni zgledi v rgvedskem besedilnem korpusu, ki opozarjajo na starejšo, eksoforično rabo zaimka **aiša-* ~ **aita-* kot srednjedeiktičnega elementa, ki je v opoziciji do zaimka za prvo deikso in protipolnega demonstrativnega zaimka za nebližino kazal v prostorsko (in po metafori tudi v kognitivno) sfero naslovnika. Etimološko kljub tej ugotovitvi o genezi zaimkove pomenke komponente ostajata enako verjetni obe interpretacijski možnosti formalne analize: **e-i so-* ~ **e-i to-* (tj. mestnik ednine anaforičnega zaimka **e-* v kombinaciji s prav tako anaforičnim zaimkom **to-* oz. **so-*, posnemajoč supletivno razmerje v simpleksu *so-/to-*, tako LIPP: 186) oz. **eī so-* ~ **eī to-* (polna prevojnina stopnja anaforičnega zaimka **i* v enaki okrepljeni strukturi, prim. LIPP: 371 in *passim*, prim. EWAia I: 272–273, ÈSIJA I: 128–129), zlasti glede na dejstvo, da latinski kazalni zaimek *iste*, ki povsem transparentno nadaljuje sopostavitev led praindoevropskega zaimka **i* (torej **i-s*) z zaimkom **to-* (gl. tudi LIPP: 364 in *passim*), v latinskem sinhronem sistemu opravlja primerljivo funkcijo. Prim. lat. *est equos perpulcer sed tu uehi non potes istoc* (CIL I².2177): »Prelep je konj, a ravno *tega* jahati ne moreš.« Kljub mnenju, izraženemu v Dupraz 2012: 23–24, 272–275, 278 in *passim* (za starejšo literaturo gl. Dupraz 2012: 19–20), da latinski kazalni zaimek *iste* nanosnico pomensko ovrednoti kot nekaj, kar se dejansko nahaja v interesni sferi tvorca, zgledi, kot je pravkar citirani, kažejo prav na nasprotno. Vloga zaimka *istoc* je tu identična kot, denimo, v zgoraj navedenem rgvedskem primeru *nā tiṣṭhanti nā nī miṣanti eté devānām spāša ihā yé cāranti* (X.10.8ab) ipd., le da je njegova geneza iz samega sinhronnega sistema mnogo slabše prepoznavna kot v primeru staroperzijskega gradiva, pri katerem je še mogoče eksterno preverjanje.

KRAJŠAVE

AB = *Aitareyabrāhmaṇa*; **DB** = Darej I., Bisitun/Behistun; **DN** = Darej I., Naqš-e Rostam; **DP** = Darej I., Perzepolis; **DZ** = Darej I., Suez; **JB** = *Jaiminiyabrāhmaṇa*; **MS** = *Maitrāyaṇiṣaṃhitā*; **RV** = *Ṛgvedasaṃhitā*; **ŚBM** = *Śatapathabrāhmaṇa (Mādhyandina)*; **V** = *Vīdēvdād*; **XP** = Kserkses I., Perzepolis; **XS** = Kserkses I., Suza; **Y** = *Yasna*; **YH** = *Yasna Haptaṅhāiti*; **Yt.** = *Yašt*

LITERATURA IN VIRI

- Amano 2009** = Kyoko Amano, *Maitrāyaṇī Samhitā* I–II, Übersetzung des Prosapartien mit Kommentar zur Lexik und Syntax der älteren vedischen Prosa, Bremen: Hempen Verlag, 2009.
- Avesta Corpus** = *Avesta Corpus*: On the basis of the editions by K. F. Geldner, Avesta: The Sacred Book of the Parsis, Stuttgart 1889–96; N. L. Westergaard, *Zendavesta or The Religious Books of the Zoroastrians*, Copenhagen 1852–54 and others electronically prepared by Sonja Fritz, Berlin 1985–1988; corrections and additions by J. Gippert, H. Kumamoto, M. de Vaan and others, 1989–1997; TITUS version by Jost Gippert, Frankfurt am Main, 15. 7. 1996 / 28. 2. 1998 / 22.6.1998 / 15.3.2000 (<http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/texte/etcs/iran/airan/avesta/avest.htm>).
- Bartholomae 1904** = Christian Bartholomae, *Altiranisches Wörterbuch*, Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1904.
- Brockhaus 1850** = Hermann Brockhaus, *Vendidād Sade: die heiligen Schriften Zoroaster's Yaçna, Vispered und Vendidad*, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1850.
- Delbrück 1888** = Bertold Delbrück, *Altindische Syntax*, Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1888.
- Diessel 1999** = Holger Diessel, *Demonstratives: Form, Function and Grammaticalization*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999.
- Dupraz 2012** = Emmanuel Dupraz, *Sabellian Demonstratives: Forms and Functions*, Leiden – Boston: Brill, 2012.
- ĒSĪJa** = Вера Сергеевна Расторгуева – Джой Иосифовна Эдельман, *Этимологический словарь иранских языков* I–, Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2000–.
- EWAia** = Manfred Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen* I–III, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1992–2001.
- Geldner 1896** = Karl F. Geldner, *Avesta: The Sacred Books of the Parsis* I–III, Stuttgart, 1896.
- Hintze 1994** = Almut Hintze, *Zamyād-Yašt*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1994.
- Klein 1998** = Jared S. Klein, *Rigvedic syá/tyá*, v: Jay Jasanoff – H. Craig Melchert – Lisi Oliver (ur.), *Mir curad: Studies in Honour of Calvert Watkins*, Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 1998, 361–372.
- Kupfer 2002** = Katharina Kupfer, *Die Demonstrativpronomina im Rigveda*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002.
- LIPP** = George E. Dunkel, *Lexikon der indogermanischen Partikeln und Pronominalstämme* I–II, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2014.
- Mayrhofer 1987** = Manfred Mayrhofer, *Supplement zur Sammlung der altpersischen Inschriften*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987.
- Narten 1986** = Johanna Narten, *Der Yasna Haptanhāiti*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1986.
- Raghu Vira – Lokesh Candra 1954** = Raghu Vira – Lokesh Candra (ur.), *Jaiminiya Brāhmaṇa of the Sāmaveda*, Nagpur: International Academy of Indian culture, 1954.
- Schmitt 1991** = Rüdiger Schmitt, *The Bisitun Inscriptions of Darius the Great: Old Persian Text*, London: School of Oriental and African Studies, 1991 (Corpus inscriptionum Iranicarum I/1, Texts I).
- Schmitt 2000** = Rüdiger Schmitt, *The Old Persian Inscriptions of Naqsh-e Rostam and Persepolis*, London: School of Oriental and African Studies, 2000 (Corpus inscriptionum Iranicarum I/1, Texts II).
- Schmitt 2014** = Rüdiger Schmitt, *Wörterbuch der altpersischen Königsinschriften*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2014.
- Silić – Pranjković 2005** = Josip Silić – Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2001.